

predetermined system. Theories of the network of actors describe the emergence of «society» as the result of heterogeneous relations between actors and artifacts.

Key words: self-organization, participation, network, civil society.

УДК 327.8: 15

Б. М. КАЛІНІЧЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Розкрито основні аспекти застосування засобів інформаційного впливу на масову свідомість, формування громадської думки, як передумову та одну з основних складових агресивних дій Російської Федерації на території України. Визначено основні методи та інструменти, що були використані в російській інформаційно-пропагандистській кампанії. Розглянуто форми інформаційного супроводження та висвітлення подій початку наступальних дій з боку Російської Федерації. Проаналізовано вплив інформаційних суб'єктів на сприйняття закодованих інформаційних повідомлень цільовою аудиторією, та роль даного впливу в протистоянні Росії та України в інформаційному просторі.

Ключові слова: інформація, інформаційна війна, інформаційний вплив, інформаційно-психологічна операція, засоби масової інформації.

Калиниченко Б. М. Особенности информационного обеспечения российской агрессии против Украины

Раскрыты основные аспекты применения средств информационного влияния на массовое сознание, формирование общественной мысли, как предпосылки и одной из основных составляющих агрессивных действий Российской Федерации на территории Украины. Определены основные методы и инструменты, используемые в российской информационно-пропагандистской кампании. Рассмотрены формы информационного сопровождения и освещения событий во время начала наступательных действий со стороны Российской Федерации. Проанализировано влияние информационных субъек-

© КАЛІНІЧЕНКО Богдан Михайлович – кандидат політичних наук, доцент кафедри державної служби, публічного адміністрування та політології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

тов на восприятие закодированных информационных сообщений целевой аудиторией и роль данного влияния в противостоянии России и Украины в информационном пространстве.

Ключевые слова: информация, информационная война, информационное влияние, информационно-психологическая операция, средства массовой информации.

Kalinichenko Bogdan. Features of information support of the Russian aggression against Ukraine

The basic aspects of application of facilities of informative influence on mass consciousness, forming of public idea, as pre-condition and one of the main components of the aggressive actions of Russian Federation on territory of Ukraine. Basic methods and instruments that were used in the destructive Russian informative campaign are certain. The forms of informative accompaniment, and illuminations of events, are considered during beginning of offensive actions from the side of Russian Federation. Progress of influences of informative subjects trends are analysed on perception of the coded information messages, and value of this influence, a target audience in opposition of Russian Federation and Ukraine in informative space.

Key words: information, information war, informative influence, information and psychological operation, mass media.

Аналізуючи збройні конфлікти та війни, що відбуваються останнім часом у світі, можна виявити важливу особливість протистоянь у XXI ст. — для конфлікту властиве передування протистояння в інформаційному просторі, проведення інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на підрив державності країни, проти якої ведеться операція, та забезпечення політичної переваги над супротивником. Це можна пояснити тим, що в сучасному світі інформація є невід’ємним чинником функціонування та розвитку суспільства, важливим ресурсом, який охоплює кожну людину постійно. Інформаційний простір, як поле ведення латентних, а іноді й відкритих бойових дій, є ефективним засобом досягнення політичних цілей, підкорення суспільної свідомості власним інтересам та послаблення позицій супротивника при веденні інформаційної війни. Сучасні військові дії все більше спрямовані на руйнування суспільної свідомості, її підкорення та використання заради досягнення власних цілей. Україна стала жертвою деструктивної російської інфор-

маційної кампанії, яка бере свій початок від 90-х років ХХ ст. та постійно впливає на соціальну, культурну, економічну, політичну сфери життєдіяльності українського суспільства. У подальшому саме ця інформаційна кампанія стала однією з головних ознак гібридної агресії в Автономній Республіці Крим та в Донецькій і Луганській областях.

Наукове осмислення інформаційного чинника в російській агресії останнім часом набуло значного поширення. Важливість дослідження цього напрямку зумовлена необхідністю вироблення ефективних механізмів інформаційної протидії Російській Федерації. Виходячи з цього, науковці зосереджують свою увагу на вивченні даної проблематики. З вітчизняних учених варто виділити роботи Г. Почепцова, М. Требіна, В. Горбуліна, результати досліджень яких спрямовані на визначення технологій інформаційного впливу в контексті інформаційної війни. Одними з перших почали розглядати інформацію як ефективний спосіб досягнення національних цілей зарубіжні вчені Дж. Стейна і Р. Шафранський. Разом з тим, залишається актуальною необхідність дослідження специфічних особливостей інформаційного чинника, як основи російської агресії проти України. Зважаючи на це, метою даної статті є виокремлення специфічних особливостей інформаційного впливу на українське суспільство, як складової ведення гібридної агресії Російської Федерації проти України.

Інформаційне забезпечення було одним із головних етапів російської наступальної кампанії, оскільки саме поширюючи інформацію із закодованим повідомленням можливо підготувати наступ, збурити громадян виступити проти інтересів власної держави. Використовуючи викривлену, маніпулятивну інформацію, агресор через задалегідь сформовані ярлики, стереотипи, міфи та страхи в певній частині суспільства прагнув спонукати громадян на дії, що послаблювали й так слабкі на той час внутрішньодержавні позиції політичної влади в Україні.

Підготовка до гібридної війни відбувалась ще задовго до подій 2014 року. Інформаційна обробка українського суспіль-

ства мала на меті переконати в необхідності тісної економічної, політичної співпраці з Російською Федерацією, формування єдиного культурного простору. Ця перспектива розглядалась як єдино вигідна для України. У той же час імідж України активно почав підриватися проросійськими силами на міжнародній арені. Отже, гібридній російській агресії проти української державності передувала довготривала інформаційна кампанія. Інформація, як головний ресурс сучасного суспільства, була використана Росією в якості зброї масового ураження, що мала на меті скорегувати внутрішні установки, ідеали, поведінку, думки населення в потрібному для агресора напрямку з тим, щоб у подальшому використати частину населення як важливий елемент протистояння.

При підготовці до вторгнення був застосований весь арсенал засобів масової інформації з використанням не лише зовнішніх сил та російських засобів масової інформації, а й внутрішніх інформаційних ресурсів, лідерів громадської думки, проросійських громадських об'єднань та політичних сил. Російська Федерація довгий період використовувала весь наявний інформаційний ресурс для того, щоб штучно загострювати вже існуючі релігійні, етнічні, соціально-економічні, політичні та культурні суперечності всередині України для її поділу на протиборчі сторони та послабити її внутрішньо. Інформаційні атаки були також спрямовані на посилення протистояння між органами державної влади і громадянським суспільством. Росія створювала та інтегрувала в український політичний простір сили, що спрямовували свою діяльність на лобювання ворожих, шкідливих інтересів для української державності. Таким чином, вплив російських ідей мав значне місце в українському суспільстві, особливо в південних та східних регіонах.

Інформаційний вплив, що спрямований на зміну моделі поведінки людини чи її діяльності у вигідне для інформаційного агресора русло, не може відбуватись без залучення культурного та інформаційного просторів, у яких перебуває людина. Кожна культура ідентифікує особу як її представника та через

систему своїх цінностей і моральних орієнтирів захищає від небажаної поведінки. Під спрямованим інформаційним впливом розуміється організоване використання спеціальних інформаційних ресурсів і технологій для програмування змін у свідомість населення, корелюючи модель поведінки та інформаційно-технічну інфраструктуру об'єкта¹.

Інформаційна та культурна діяльність Російською Федерацією спрямовувалась на нищення самоідентифікації українського суспільства, розмивання національної свідомості. Використовуючи увесь наявний арсенал інформаційного впливу, відбувалося насадження ідеї «братських українського та російського народів». При цьому Росія позиціонувала себе як «старшого брата» України. В цьому контексті використовувалось смислове поняття «старший», як такий, що є сильнішим, мудрішим та стає на захист «історичної справедливості», об'єднання всіх «братських» народів у сім'ю «Русского мира».

Поширення російської мови, ідей та культури на території України відбувалось як через створення та поширення російськомовного продукту (телебачення, кіно, естрада, театральні вистави, література), так і через систему освіти, що передбачало переписування підручників з історії, виключення з них важливих моментів українського національного визволення. Історичне протистояння Росії й України спочатку подавалося поверхово, а потім і зовсім зникло з підручників. Відбувався процес формування спільної російсько-української історичної пам'яті та спільних поглядів на подальший суспільний розвиток. У південно-східних регіонах України існувала величезна мережа шкіл із російською мовою викладання, в яких додавалося поглиблене вивчення російської мови та літератури². Усе це було спрямовано на формування в молодого покоління засад органічності російської культури в українському суспільному просторі, формування прихильності до проросійського шляху політичного розвитку та «братськості народів». Особливого розвитку ці засоби впливу набули в 2010 році, після перемоги на президентських виборах В. Ф. Януковича,

для якого були характерні проросійські погляди та основним електоратом якого були виборці з південно-східних регіонів.

Серед методів, що були використані в інформаційній агресії проти України, слід назвати пропаганду, маніпулювання, дезінформацію, психологічний тиск, поширення чуток, диверсифікацію громадської думки. Все це вкладається в поняття «маніпулювання інформацією», що передбачає введення в оману об'єкта відносно справжніх намірів для спонукання його до дій, що є запрограмовані суб'єктом впливу в інформаційному повідомленні³. Зазначені методи використовувались Російською Федерацією як через традиційні канали масової комунікації, якими є друковані ЗМІ, телебачення, чутки, так і новітні форми подачі інформації, а саме: соціальні мережі, блоги, Інтернет-форуми та Інтернет-видання. Таким чином, відбувався всеохоплюючий вплив на аудиторію різного віку, соціального статусу та вподобань. Активно використовувались як пропагандистський тиск, так і комунікативний вплив. Різниця між ними полягає у тому, що пропаганда більш спрямована на емоційне сприйняття інформації, а комунікація зосереджується на її розумовому сприйнятті та формуванні самостійних висновків, в даному випадку людина, на яку спрямований інформаційний вплив, стає вже об'єктом маніпуляції⁴.

Використовуючи діяльність українських націоналістичних сил, проросійські засоби масової інформації формували ворожі для російськомовних українців образи, активно поширюючи їх. Так, ніби кожен житель Західної України має почуття ненависті до російськомовних українців та прагне обмежити їх право на самовизначення. Апогеєм використання даного міфу стали події на Майдані в січні-лютому 2014 року, коли російські сили застосовували усі наявні інформаційні засоби (телебачення, друковані ЗМІ, соціальні мережі, Інтернет-видання, лідерів громадських думок, культурних діячів) для розкрутки образу націоналіста, що прийде та почне карати російськомовних. Цей міф переважно поширювався в південних та східних областях, готуючи приводи для анексії АР Крим та створення

так званих «народних республік» на території України. Разом з цим через ті ж канали масової комунікації було реалізовано інформаційне забезпечення дестабілізації ситуації в російськомовних регіонах та містах. Тобто створювались, поширювались і активно нав'язувались негативні стереотипи та провокувалось ідеологічне відчуження між цими регіонами та основною частиною України.

Проросійські сили активно використовували для дестабілізації українського суспільства та формування масового невдоволення спекулювання на проблемах реалізації гуманітарних прав російськомовного населення в Україні. Дискредитації був підданий також європейський курс України, насамперед через підтримку та посилення антизахідних стереотипів, що були сформовані ще за часів існування Радянського Союзу. Масове інформаційне поширення отримували поодинокі провокації ксенофобського характеру, здійснювалась компрометація державної політики в напрямку відновлення так званої історичної справедливості. Засоби масової інформації почали активно поширювати інформацію про те, що в Україні панують хаос та беззаконня. Підтримку цьому ЗМІ отримали також завдяки певним українським політичним та медійним персонам, які у своїх виступах дублювали основні тези, закладені російською пропагандою, маючи, за рахунок свого авторитету в певній частині суспільства, вплив на сприйняття тих чи інших подій⁵.

Повідомлення із зашифрованими інформаційними ключами, поширені в АР Крим, несли для цільової аудиторії смислове навантаження про анексію, як необхідну дію для захисту її населення, тобто діяльність російських збройних сил подавалась як спрямована на захист російськомовного населення та етнічних росіян від агресивних наступальних дій «радикально налаштованих націоналістичних сил». Референдум в АР Крим та м. Севастополь розглядався як єдиний можливий захист громадян від подальшої загрози та легітимний результат волевиявлення кримського населення. В той же час, анексію Російська Федерація називала «історичним воз'єднанням» та

«поверненням Криму», підмінюючи смислове значення своїх дій як перед світовою спільнотою так і перед своїми громадянами.

РФ продемонструвала тактику ефективного та швидкого створення «груп тиску» на Сході України, які складались із представників місцевого населення, проте їх діяльність керувалась та підтримувалась зовнішніми силами⁶. Під час активної фази подій Революції гідності у січні-лютому 2014 року відбувається активний спротив проукраїнським політичним силам, що в подальшому переходить у фазу підбурювання населення до відкритого протистояння через поширення відповідних гасел та інформаційного наповнення сепаратистського характеру. Громадські організації проросійської спрямованості – ГО «Оплот», спільнота «Антимайдан», ГО «Луганская гвардия» та ін.⁷, – спочатку своєї діяльності виокремили цільову аудиторію, на яку вони спрямовували свою діяльність через групи та канали в соціальних мережах, місцеві засоби масової інформації й таким чином здобули собі певну прихильність тієї частини суспільства, яка не підтримувала європейський шлях розвитку України. Здобувши собі певний імідж у південно-східних регіонах, вони перейшли від поміркованої інформаційної діяльності до відкритої пропаганди ідеї необхідності відділення південно-східних регіонів України з подальшим їх приєднанням до РФ. Використовуючи усі наявні інформаційні засоби, сепаратистські об'єднання формували в громадян штучне відчуття страху та потреби у захисті від «хаосу та безчинств проукраїнських праворадикальних угруповань», захисником, месією було представлено Російську Федерацію, що прагне стати на захист російськомовного населення усіма наявними засобами.

Інформаційне забезпечення агресор не обмежує лише впливом на супротивника, воно також зосереджується на населенні країни-агресора, задля того, щоб суспільство начебто зрозуміло мотиви вторгнення, підтримало правлячу політичну еліту в цьому питанні та дало свій мовчазний дозвіл. РФ використовувала для своїх громадян дискредитацію подій Революції гідно-

сті, подаючи їх як протиправні дії, організовані зовнішніми західними силами та спрямовані проти російськомовного населення. Інформаційне наповнення повідомлень майже не відрізнялось, як для внутрішньої аудиторії, так і для поширення його на Україну. Єдине, що відмінне в цих повідомленнях, – формування моделі очікуваної поведінки: від громадян РФ це була підтримка дій своєї влади, а від громадян України – масова непокора діям тимчасового уряду та виконуючого обов'язки президента.

Інформаційні повідомлення для інших країн, у тому числі країн Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки, були спрямовані на дискредитацію України. У цих повідомленнях були закладені звинувачення України у радикальному націоналізмі, екстремізмі, розв'язанні «громадянської війни». Україна зображувалась як держава, що неспроможна виконувати свої внутрішні та зовнішні зобов'язання, дотримуватись прав людини на своїй території. Основними засобами розповсюдження таких повідомлень були проросійські сили та російські засоби масової інформації – зареєстровані та діючі на території ЄС та США, фінансовані за рахунок державного бюджету РФ та спеціалізовані, покликані доносити офіційну позицію Російської Федерації й вести пропагандистські маніпулятивні дії спрямовані на західну аудиторію.

З розвитком подій у березні-липні 2014 року в південно-східних областях постало вочевидь, що агресор намагався поширити «кримський сценарій» і на інші території України, спрямовуючи всі свої інформаційні засоби на населення цих регіонів. Використовуючи маніпулятивні та «фейкові» інформаційні повідомлення, відбулася спроба створення приводів для формування та проголошення «народних республік» з проросійським підконтрольним урядом. Антитерористична операція в проросійських та місцевих інформаційних ресурсах подавалась як «каральна операція проти власного населення», з використанням провокацій у вказаних регіонах, замовчуванням значної частини фактів про події того періоду, поданням інформації однобічно, провокуючи обурення та протестні

настрої у цільовій аудиторії. Російські інформаційні ресурси по відношенню до українського уряду та в. о. президента використовували в інформаційних повідомленнях поняття «хунта», що трактувалось як «політичне угруповання, що захопило владу в незаконний спосіб шляхом революції на Майдані у 2013–2014 рр.». Таким чином формувалось негативне сприйняття української влади, представлення її як нелегітимної, тобто такої, що не визнана народом. Використання цих та інших кліше впливали на громадську думку населення південно-східних регіонів, формуючи в них невдоволення та несприйняття діяльності української влади. У подальшому вони були використанні для насадження сепаратистських ідей на емоційному сприйнятті, просуваючи тезу про «Російську Федерацію як рятівника від каральних дій українського уряду проти власного народу». Таким чином, засобами пропаганди та маніпуляцій в інформаційному просторі формувались громадські настрої проти діючої державної влади в інтересах іншої держави, тобто РФ.

На міжнародній арені, незважаючи на очевидний факт вторгнення на українську територію та військову, фінансову підтримку терористичних угруповань, РФ не визнає своєї участі в конфлікті на території Донецької та Луганської областей, позиціонуючи цей конфлікт як спричинений внутрішніми протиріччями в середині українського суспільства. Таким чином, Російська Федерація веде проти України неоголошену війну та всіляко намагається цей факт приховати і спростити, а факт анексії АР Крим, шляхом проведення так званого «референдуму», висвітлює як «повернення історичних російських територій демократичним шляхом». Незважаючи на потужну російську інформаційну кампанію, міжнародне співтовариство зрештою підтримало Україну та звинуватило Російську Федерацію в агресії на українській території.

Як висновок, слід зазначити, що інформаційний чинник є однією з головних складових гібридної війни Російської Федерації проти України. Недооцінка впливу цього фактору на внутрішньополітичну ситуацію в країні призвела до раптовості

нападу з боку РФ та неспроможності України вчасно протистояти ефективними методами та засобами, що нанесло величезну шкоду цілісності Української держави. Використовуючи інформаційний та культурний простір, РФ довгий час просувала свої інтереси та культурні цінності, що зазвичай були шкідливими для української державності. Пропагандистські та маніпулятивні технології стали основними характеристиками російської деструктивної інформаційної кампанії. Росія застосувала весь наявний медійний та політичний ресурс задля поступового розділення українського суспільства на дві протиріборчі сторони – Схід та Захід, – використовуючи культурні, релігійні, соціальні, етнічні протиріччя між жителями різних регіонів, сприяла їх конфронтації між собою. Тодішня ж українська політична еліта не приділила значної уваги цим передумовам для подальшої гібридної агресії, що й дозволило вільно інтегрувати проросійські сили в український інформаційний простір та легко поширювати необхідний продукт. Оскільки й нині Україна протистоїть агресору не лише у збройному протистоянні, але й у інформаційному, перед нею стоїть важливе завдання щодо вироблення ефективних засобів протидії інформаційному впливу та атакам на внутрішній український інформаційний простір, ведення альтернативної інформаційної кампанії для протидії деструктивного російського впливу, як усередині країни, так і на міжнародній арені.

1. *Парфенюк І.* Стратегічні та стандартні інформаційні війни в Україні (на прикладі інформаційної агресії РФ) // Український інформаційний простір. 2014. Чис. 2. С. 302. 2. *Полянський П.* Освіта як об'єкт інформаційної війни Росії проти України і як ресурс протидії такій війні. URL: <http://maidan.org.ua/2015/03>. 3. *Горбань Ю. О.* Інформаційна війна проти України та засоби її ведення // Вісник НАДУ. 2015. № 1. С. 138. 4. *Інформаційні* виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналіт. доп. / за заг. ред. А. Баровської. Київ: НІСД, 2016. С. 29. 5. *Шевчук П. І.* Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти // Демократичне врядування. 2014. Вип. 13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_11. 6. *Алімпієв А. М.* Особливості гібридної війни РФ проти України. Досвід, що отриманий Повітряними Силами Збройних Сил України // Наука і техніка Повітряних Сил

Збройних Сил України. 2017. № 2. С. 22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nitps_2017_2_6_7. *Информационным* Спротивлением обнародован список сепаратистских организаций, действующих на территории Украины. URL: <http://sled.net.ua/node/13314>.

Kalinichenko Bogdan. Features of information support of the Russian aggression against Ukraine

The basic aspects of application of facilities of informative influence on mass consciousness, forming of public idea, as pre-condition and one of the main components of the aggressive actions of Russian Federation on territory of Ukraine. Basic methods and instruments that were used in the destructive Russian informative campaign are certain. The forms of informative accompaniment, and illuminations of events, are considered during beginning of offensive actions from the side of Russian Federation. Progress of influences of informative subjects trends are analysed on perception of the coded information messages, and value of this influence, a target audience in opposition of Russian Federation and Ukraine in informative space.

Preparing Russia for the hybrid war against Ukraine took place long before the events of 2014. The information processing of Ukrainian society was intended to convince the need for close economic, political cooperation with the Russian Federation, the formation of a single cultural space. This prospect was considered the only advantageous for Ukraine. At the same time, the image of Ukraine has actively started to blow up pro-Russian forces in the international arena. Consequently, a hybrid Russian aggression against Ukrainian statehood was preceded by a long-term information campaign. Information as the main resource of modern society was used by Russia as a weapon of mass destruction aimed at correcting the internal settings, ideals, behavior, and opinions of the population in the direction desired by the aggressor in order to subsequently use part of the population as an important element of the opposition.

In preparation for the invasion, the whole arsenal of the media was used with the use of not only external forces and Russian mass media, but also internal information resources, leaders of public opinion, pro-Russian public associations and political forces. For a long period, the Russian Federation has used all available information resources to artificially exacerbate existing religious, ethnic, socio-economic, political and cultural contradictions within Ukraine for its division into opposing sides and to weaken it internally. Information attacks were also aimed at increasing the confrontation between public authorities and civil society. Russia created and integrated into the Ukrainian political space forces that directed their activities to lobby hostile, harmful interests for Ukrainian statehood. Thus, the influence of Russian ideas had a significant place in Ukrainian society, especially in the southern and eastern regions.

As a conclusion, it should be noted that the information factor is one of the main components of the hybrid war against the Russian Federation. The underestimation of the influence of this factor on the domestic political situation in the country has led to a sudden attack on the part of the RF and the inability of Ukraine to timely resist effective methods and means that inflicted great damage to the integrity of the Ukrainian state. Using information and cultural space, the Russian Federation has long advocated its interests and cultural values, which were usually harmful to Ukrainian statehood. Propaganda and manipulative technologies have become the main characteristics of the Russian destructive information campaign. Russia has used all the available media and political resources for the gradual division of Ukrainian society into two opposing sides – the East and the West – using cultural, religious, social, ethnic contradictions between residents of different regions, contributed to their confrontation among themselves. The then Ukrainian political elite did not pay much attention to these prerequisites for further hybrid aggression, which allowed free reintegration of pro-Russian forces into the Ukrainian information space and easy distribution of the necessary product. Since Ukraine is still opposed to the aggressor not only in an armed confrontation, but also in information, it faces an important task in developing effective means of combating informational influence and attacks on the domestic Ukrainian information space, conducting an alternative information campaign to counter destructive Russian influence, both internally, and on the international scene.

Key words: information, information war, informative influence, information and psychological operation, mass media.

УДК 321.1

О. М. СТОЙКО

РОЛЬ МІСЦЕВИХ ІНІЦІАТИВ У ВПРОВАДЖЕННІ НОВИХ МОДЕЛЕЙ ЕНЕРГОСПОЖИВАННЯ

Проаналізовано чинники, що зумовили активізацію місцевих ініціатив у реалізації нових моделей енергоспоживання, зокрема у вигляді енергетичних кооперативів. Розглянуто переваги такої організаційної форми та її внесок у перехід до нових моделей виробництва та споживання енергії. Виділено

© *СТОЙКО Олена Михайлівна* – доктор політичних наук, провідний науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України